
Robert Klimek

MONS GECKENSTEIN, CASTRUM MEDYN
– CZYLI O ZAGINIONEJ WAROWNI W MEDYNACH _____

Na obszarze Warmii biskupiej już od końca XIII w. i przez cały wiek XIV możemy zaobserwować wzmożoną akcję osadniczą. W tym okresie istniało ciągle zagrożenie najazdami ze strony Litwinów, stąd też brała się konieczność budowania licznych założeń obronnych. Oprócz obwarowanych miast, zamków, zasieków i wałów podłużnych, spotykamy na Warmii dwa przykłady wiejskich warowni refugialnych, na wystawienie których wyraził zgodę biskup Eberhard. Powyższy przypadek dotyczy wsi Kiwity i Medyny. Interesujący jest zwłaszcza ten drugi obiekt, który popadł w całkowite zapomnienie, a i w literaturze archeologicznej był uważany za niemożliwy do ustalenia.

Pierwsza wzmianka o Kiwitach pojawia się w 1308 r. w dokumencie zezwalającym na założenie młyna i karczmy¹ na pruskim polu *Kibiten*. W akcie lokacyjnym wsi *Schumpiten* (późniejsze Kiwity), spisany 21 grudnia 1319 r. na zamku w Lidzbarku Warmińskim, znajduje się informacja o umocnieniu warownym – *vnum castellum, uel propugnaculum, aut firmitas aliqua*, które zezwolono wybudować, aby ochronić ludność podczas najazdów litewskich. Chłopi w Kiwitach mogli wznieść ten obiekt w miejscu wybranym przez siebie – *vbi-cumque eis visum fuerit utilius*². Na podstawie tej informacji można wyciągnąć wnioski, że nie chodziło o adaptację obiektu militarnego pozostawionego przez Prusów³. Relikt warowni, znajdujący się w południowej części wsi, jest niewielkim założeniem obronnym w kształcie ściętego czworościanu o wysokości około 6 m. Gródek ten w 1877 r. został zinwentaryzowany przez Boenigka⁴. W XIX w.

¹ *Codex diplomaticus Warmienseis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands* (dalej: CDW), hrsg. v. C. P. Woelky u. J. M. Saage, Bd. 1, Mainz 1860, nr 144.

² CDW, Bd. 1, nr 194.

³ J. Ptak, *Wojskowość średniowiecznej Warmii*, Olsztyn 1997, s. 148.

⁴ Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz. Museum für Vor- und Frühgeschichte (dalej: SMPK MVF): Boenigk, *Schlossberg bei Laggarden, Fliehberg bei Kiewitten*, 1877. Serdecznie dziękuję Panom: Horstowi Wiederowi i Stanisławowi Baranowi za okazaną pomoc podczas badań archiwalnych.

wzgórze było nazywane przez miejscowych *Flöhberg*⁵, co w tłumaczeniu oznaczałoby ‘Pchła Góra’. Prawdopodobnie mamy tu do czynienia ze swego rodzaju upodobnieniem językowym, ponieważ tego typu warownie nazywano zazwyczaj *Flienberg*, czyli ‘Góra Schronienia’ (‘Góra Ucieczki’).

Drugi z obiektów pojawia się w akcie lokacyjnym Medyn – *campus Medinen* – spisany również na zamku w Lidzbarku Warmińskich 28 stycznia 1320 r., w którym znajdował się zapis, że mieszkańcy mają prawo do obwarowania góry zwanej *monte Geckenstein*⁶. Zasadźcą wsi był Johannes Padeluche, który otrzymał od biskupa Eberharda 41 łanów. Nazwa *Medinen*, *Medyn* jest pochodzenia pruskiego i oznacza ‘las’⁷, co może sugerować, że wieś leżała przy lesie. Po raz drugi, i zarazem ostatni, wzmianka o warowni pojawia się w dokumencie z 22 sierpnia 1340 r. w nadaniu dla wsi *Coglinden*⁸ (miejscowość nieustalona, prawdopodobnie leżała na zachód od Medyn). W świetle dokumentu lokacyjnego *Coglinden* graniczyło z *villa Cropayn*⁹, *Paythun*¹⁰ oraz z zamkiem przy Medynach – *castrum situm circa medyn*. Na podstawie zapisków źródłowych o umocnieniu obronnym można wnioskować, że mieszkańcy Medyn wykorzystali przysługujące im prawo i solidnie obwarowali wzgórze *Geckenstein*. Wydaje się, że określenie *castrum*, a nie *mons* lub *propugnaculum* może taki stan potwierdzać. W tym przypadku wiele przemawia za tym, że już w czasach plemiennych na górze *Geckenstein* wznosiły się jakieś umocnienia, które po roku 1320 zostały zaadaptowane przez mieszkańców. Może na to wskazywać nazwa z członem *-stein*, który mógł w języku niemieckim oznaczać ‘zamek’ (warownię), jak w przypadku nazw własnych *Bartenstein* lub *Allenstein*¹¹.

Relikty założenia obronnego w Medynach jako pierwszy inwentaryzował w latach 1826–1828 Johann Guise, ale, niestety, jego szkice zaginęły prawdopodobnie podczas II wojny światowej. Guise wspominał, że umocnienie znajduje się w pobliżu młyna. Kolejną dokumentację grodziska przeprowadził 2 sierpnia 1929 r. Carl Engel. Ustalił on, że obiekt znajduje się na lewym brzegu Symsarny, niedaleko młyna¹². Z opisu wynika, że założenie obronne miało niewielki płaski majdan o wymiarach około 15 × 5 m. Od strony południowej i zachodniej

⁵ SMPK MVF PM-A 1734/1 (Kiwitten, Kr. Heilsberg); Hollack 1908: 69; Crome 1939B: 273.

⁶ CDW, Bd. 1, nr 194.

⁷ *Elbing Vocabulary*, w: *Old Prussian written monuments* (oprac. L. Palmaitis), Kaunas 2007, nr E 586 – *median*; G. Gerullis, *Die altpreussischen Ortsnamen*, Berlin–Leipzig 1922, s. 96 – *median* (prus.).

⁸ CDW, Bd. 1, nr 310.

⁹ Miejscowość położona prawdopodobnie między Nowosadami a Medynami, por. *Kropane* – na mapie: *Meßtischblatt* Nr 1889, Heilsberg, 1:25 000, 1937.

¹⁰ *Campus Suanenveld* (1342), późniejszy Schwansberg (obecnie Łabno) położony na południowy zachód od Medyn, por. M. Pollakówna, *Osadnictwo Warmii w okresie krzyżackim*, Poznań 1953, s. 144.

¹¹ J. Ptak, op. cit., s. 148.

¹² SMPK MVF PM-A 1390/1 (Medien, Kr. Heilsberg).

teren jest podmokły, w przeszłości była to prawdopodobnie fosa lub stare koryto rzeki. Engel zarejestrował także, że na plateau znajduje się regularne zagłębienie o średnicy około 1,5 m i głębokości 1 m. Mieszkańcy Medyn nazywali górę *Jungfrauberg*, ale nie znali w ogóle dawnego określenia *Geckenstein*. W odległości około 250 m na południowy wschód od grodziska w kierunku Kłębowa rozciągał się las, zwany *Stoß*¹³. Z relacją Engela zapewne nie zapoznał się Hans Crome, który pisał, że lokalizacja grodziska w Medynach jest nieustalona. Poza tym do poszukiwań wyznaczył oprócz okolic młyna także obszar między Medynami a Kłębowem¹⁴, gdzie nie ma żadnych charakterystycznych antropogenicznych form terenowych. Dodatkowo Crome odnotował kolejny obiekt, zwany *Alter Burgwall*, który miał się znajdować około 1,5 km na północ od sąsiedniego Łabna – *Schwansberg*¹⁵. To założenie obronne także uważano za niemożliwe do ustalenia. Crome popełnił tutaj rażący błąd, gdyż bez cienia wątpliwości należy stwierdzić, że chodzi tu o ten sam obiekt. W ten oto sposób doszło do sytuacji, kiedy w literaturze przedmiotu zaczęły funkcjonować dwa hipotetyczne założenia obronne o nieustalonej lokalizacji. Powyższe zapiski doprowadziły do tego, że grodzisko w Medynach w poszukiwaniach archeologicznych nie było brane pod uwagę i z tego powodu pozostawało nieznanne aż do czasów współczesnych.

Miejsce po warowni *Geckenstein* zlokalizowałem 11 listopada 2012 r.¹⁶ Podobnie jak wcześniej ustalili to Guise i Engel, obiekt znajduje się bezpośrednio na południowy zachód od Medyn, w pobliżu młyna. Jest to grodzisko stożkowe o wysokości około 10–12 m i stokach o kącie nachylenia 45–50°. Od strony północno-wschodniej stanowisko przylega do rzeki Symsarny. W tym miejscu widać, że stok grodziska jest podmywany, co prowadzi do osuwania się ziemi ze zbocza. Od południa i zachodu grodzisko otaczają mokradła. Swobodny dostęp do obiektu jest tylko od strony południowo-wschodniej, gdzie w przeszłości znajdowała się prawdopodobnie grobla. Na majdanie widoczne jest zagłębienie, o którym wspominał w swoim sprawozdaniu Engel. Według moich przypuszczeń są to relikty po fundamencie wieży. W zachodniej części obiektu znajduje się kolejne wypiętrzenie o wysokości około 5 m, które w przeszłości było prawdopodobnie bramą wjazdową. Na jego kulminacji także znajduje się niewielkie zagłębienie, będące przypuszczalnie pozostałością po fundamencie wieży bramnej.

Strażnica w Medynach, oprócz funkcji refugialnej, stanowiła zapewne zabezpieczenie militarne dla Lidzbarka Warmińskiego od strony południowo-

¹³ Por. zapisek z 1338 r.: *den stoiss iacet inter granicias ville Medien*, CDW, Bd. 1, nr 298, przyp. 1.

¹⁴ H. Crome, *Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens*, Prussia, 1940, Bd. 34, s. 84.

¹⁵ *Ibidem*, s. 120.

¹⁶ Podczas weryfikacji terenowej towarzyszyła mi dr Alina Kuzborska.

wschodniej. W XIV w. wzdłuż Symsarny od okolic Tłokowa do Lidzbarka Warmińskiego biegł szlak lądowy, czego potwierdzeniem są m.in. karczmny założone w Tłokowie (1318)¹⁷ i Medynach (1320). Wzdłuż rzeki w pierwszej połowie XIV w. skutecznie przeprowadzono akcję osadniczą. Na obszarze okręgu tłokowskiego mieszkańcy zobowiązani byli także do utrzymywania zasieków – *indagines*. Pod koniec XIV w. wraz z ustaniem zagrożenia ze strony Litwinów nastąpił zapewne powolny upadek warowni *Geckenstein*. W Medynach – z uwagi na bliskość Lidzbarka Warmińskiego – nie rozwinął się większy ośrodek gospodarczy. Wieś nie miała nawet kościoła, co również pozbawiało ją dalszej perspektywy rozwoju. Kiedy warownia przestała pełnić swoją funkcję, przestano o nią dbać. Nie było też potrzeby, aby na jej fundamentach wybudować murowaną strażnicę. Położona wśród mokradł, w stromym wąwozie Symsarny, zaczęła powoli popadać w zapomnienie. Aby ocalić resztki obiektu od zapomnienia, należy zabezpieczyć go przed erozją rzeki oraz wpisać do rejestru zabytków archeologicznych¹⁸. W dalszej kolejności wskazane byłoby przeprowadzenie na grodzisku badań archeologicznych. Obiekt ten jest jednym z najbardziej efektownych średniowiecznych drewniano-ziemnych założeń obronnych, których nieliczne tak dobrze zachowane do dzisiaj pozostałości możemy podziwiać na terenie Warmii biskupiej. Tym większe zdumienie budzi fakt, że tak wyraźnie wyróżniający się w terenie obiekt nie był znany dotąd archeologom ani służbom konserwatorskim.

¹⁷ CDW, Bd. 1, nr 186.

¹⁸ Grodzisko w Medynach 12 XI 2012 r. zostało zgłoszone przeze mnie do Wojewódzkiego Warmińsko-Mazurskiego Konserwatora Zabytków z prośbą o wpisanie do rejestru zabytków z uwagi na dużą wartość kulturową tego stanowiska, którego chronologię potwierdzają średniowieczne zapiski.